

*Recenzja Rozprawy Doktorskiej
Pani Magister Eweliny Morawskiej
Polityka energetyczna Federacji Rosyjskiej
w regionie Morza Kaspijskiego
napisanej pod kierunkiem dra hab. Łukasza Gacka, prof. UJ*

Wiodąca rola surowców w polityce Federacji Rosyjskiej jest bezsporna. Po rozpadzie Związku Radzieckiego i pierwszych latach zawirowań związanych z wewnętrznymi turbulencjami transformacyjnymi, oparcie rozwoju w przemożnej mierze na dochodach generowanych przez sektor energetyczny stało się kluczowym elementem planów odbudowy pozycji międzynarodowej państwa. Ten strategiczny wybór okazał się mieć fundamentalne znaczenie nie tylko dla Federacji Rosyjskiej i jej gospodarczych kontrahentów i konkurentów, ale również politycznych sojuszników i oponentów. Współcześnie Federacja nie waha się bowiem przed wykorzystywaniem pozycji istotnego eksportera surowców energetycznych w polityce międzynarodowej. Dlatego też polityka energetyczna Federacji stała się przedmiotem licznych analiz i badań ważnych nie tylko dla rozwoju nauki, ale również bieżącej polityki międzynarodowej.

Jedną z istotniejszych konkluzji wynikających z obserwacji dotyczących polityki energetycznej Federacji Rosyjskiej jest kluczowa w niej rola regionu Morza Kaspijskiego. Akwen jest jednym z ważniejszych źródeł węgłowodorów dla rosyjskich koncernów energetycznych. Jednocześnie nie pozostaje pod wyłączną kontrolą Federacji. Przeciwnie, okresowo stawał się nawet obszarem konkurencji o wpływy między nie tylko państwami przybrzeżnymi, ale również elementem, parafrazując Zbigniewa Brzezińskiego, szachownicy, na której toczyła się i wciąż toczy gra między potęgami międzynarodowymi o wpływy w Eurazji. Stanowi bowiem geopolityczny klucz nie tylko do eksportu bogactw energetycznych z dna Morza, ale również

do poradzieckiej Azji Centralnej współtworząc z nią definiowany na nowo w warunkach globalizacji XXI wieczy Heartland mogący wpływać na równowagę sił daleko poza jego ścisłymi granicami.

W powyższym kontekście podjęcie tematu roli regionu Morza Kaspijskiego w polityce energetycznej Federacji Rosyjskiej przez Panią mgr Ewelinę Morawską z pewnością zasługuje na uznanie. Tematyka jest bowiem nie tylko istotna naukowo, aktualnych opracowań dotyczących polityki energetycznej odnośnie regionu jest niewiele i nie są obszerne, ale również ważna ze względów praktycznych, jako podstawa do analizy konkretnych polityk i strategii działania Federacji Rosyjskiej. Rozprawa zbudowana jest wokół poszukiwań odpowiedzi na pytanie w jakim zakresie działania podejmowane przez Federację w obszarze energetyki służą budowie mocarstwowej pozycji w regionie. Głównym celem Autorki jest dowiedzenie, że Federacja wykorzystuje podmioty sektora energetycznego do realizacji własnych celów polityki zagranicznej i bezpieczeństwa, często nie bacząc na implikacje ekonomiczne decyzji politycznych. W konsekwencji mocarstwowa pozycja współczesnej Federacji Rosyjskiej w regionie Morza Kaspijskiego opiera się w przemożnej mierze na instrumentalnie wykorzystywanym potencjale energetycznym.

Rozprawa, razem ze wstępem, sześcioma rozdziałami, zakończeniem, aneksami i bibliografią, spisem tabel, liczy sobie 372 strony. Narrację można podzielić na trzy części. Pierwsze dwa rozdziały, poświęcone kolejno: umiejscowieniu bezpieczeństwa w teorii realizmu w stosunkach międzynarodowych oraz związkom między bezpieczeństwem energetycznym a polityką energetyczną państwa, można traktować jako teoretyczne wprowadzenie do zagadnień związanych z bezpieczeństwem, w szczególności energetycznym, w teoriach stosunków międzynarodowych. Kolejne dwa rozdziały, dotyczące: współczesnych uwarunkowań bezpieczeństwa energetycznego Federacji Rosyjskiej oraz uwarunkowań zewnętrznych i wewnętrznych polityki energetycznej Federacji Rosyjskiej, przenoszą rozważania na poziom mezo-analzy wzajemnych powiązań między polityką wewnętrzną i zewnętrzną Federacji Rosyjskiej a sytuacją sektora energetycznego. Ostatnie dwa rozdziały, w których Autorka omawia kwestie związane z miejscem regionu Morza Kaspijskiego w polityce energetycznej Federacji Rosyjskiej oraz z dyplomacją energetyczną Federacji Rosyjskiej w regionie Morza Kaspijskiego, dzięki wcześniejszym rozważaniom bardziej teoretycznym i ogólnym, konsumują właściwy temat rozprawy.

Koncepcja pracy jest prawidłowa. Autorka przechodzi od ogólnych kwestii teoretycznych na grunt badań konkretnego regionu, z wcześniejszym uwzględnieniem jego roli dla Federacji Rosyjskiej. Metodologicznie Autorka opiera się na szerokim przeglądzie literatury (polskiej, angielskiej i rosyjskiej) i studiach przypadku. Zapowiadane we wstępie wywiady pogłębione, możliwe że były podstawą do przemyśleń Autorki, same w sobie nie są jednak prezentowane czytelnikowi rozprawy. Horyzont czasowy rozważań nie jest do końca jasno określony. Z treści rozprawy, zwłaszcza uwag dotyczących aktualności literatury we wstępie można wnioskować, że Autorka dążyła do omówienia stanu faktycznego zbieżnego z publikacją Nowej Doktryny Bezpieczeństwa Energetycznego z maja 2019 roku.

Pierwszy rozdział rozprawy poświęcony jest zagadnieniom teoretycznym. Autorka umiejscawia narrację w nurcie realizmu strukturalnego. Przechodząc przez kolejne wątki w szkole realistycznej, poczynając od klasycznego podejścia Hansa Morgentaua, przez neorealizm Kennetha Waltza po poglądy Johna Mersheimera, poświęca dużo miejsca rozważaniom różnic między realizmem defensywnym i ofensywnym, mierzalności potęgi państwa, przeglądowi podstawowych pojęć stosunków międzynarodowych w nurcie szkoły realistycznej. Z pewnością tworzy to szerokie tło teoretyczne do dalszych rozważań. W samym rozdziale brakuje jednak uzasadnienia, dlatego Autorka, w kontekście polityki energetycznej której istotą są złożone współzależności między mnogimi podmiotami w nią zaangażowanymi, wybrała właśnie realizm jako wiodącą perspektywę badawczą. Oczywiście czytelnik może się doszukiwać uzasadnienia po prostu w specyfice polityki Federacji Rosyjskiej, ze swej natury zdawać by się mogło asertywnie jeśli nie agresywnie ewoluującej wokół haseł interesów państwa. Z tekstu jednak to nie wynika. Jednocześnie w kontekście delikatnych zaznaczeń w dalszych rozdziałach prób większego niuansowania rosyjskiej polityki energetycznej (np. przez Dmitrija Miedwiediewa) dociekliwy czytelnik może zacząć sobie zadawać pytania czy perspektywa realistyczna nie służy bardziej uzasadnieniu rosyjskich wyborów politycznych przez władze Federacji Rosyjskiej niż powinna służyć ich analizie. Niemniej, patrząc na całość rozprawy, rozdział spełnia w niej zapowiedzianą funkcję dostarczenia podstaw teoretycznych rozważań.

Drugi rozdział, również w przemożnej mierze teoretyczny, służy umiejscowieniu narracji o bezpieczeństwie energetycznym w szerszym kontekście bezpieczeństwa narodowego. Autorka słusznie wskazuje na wieloaspektowy charakter bezpieczeństwa energetycznego.

Poświęca uwagę w szczególności uwarunkowaniom ekonomicznym, geopolitycznym, ekologicznym, instytucjonalnym, strategicznym i technicznym. Na tej podstawie przechodzi do teoretycznego omówienia specyfiki, celów i narzędzi polityki energetycznej. W ten sposób rozdział dostarcza teoretycznej struktury rozważaniom poświęconym polityce energetycznej Federacji Rosyjskiej. Słabością rozdziału są wycieczki Autorki w obszary mniej politologiczne a bardziej ekonomiczne. Z jednej strony, zajmuje ona krytyczne stanowisko wobec, jak twierdzi za M. Kaczmarskim, zbyt wąskiego rozumienia wymiaru ekonomicznego bezpieczeństwa energetycznego (s. 52). Odnosi się w ten sposób do traktowania rynku jako jedynego regulatora sektora energetycznego. Rodzi to trojaki problemy. Po pierwsze, sama autorka w zakresie analizy ekonomicznej, opiera się w przemożnej mierze na wąskich ujęciach właściwych liberalnej szkole ekonomii (np. s. 53 uwagi o konkurencyjności cenowej i ograniczonej roli państwa jako warunkom wskazanym dla sektora). Po drugie w całej pracy ani razu nie wskazuje wprost, że rynek energetyczny w każdym państwie na świecie jest rynkiem regulowanym i koncesjonowanym (np. porównywanie Eurazjatyckiej Unii Gospodarczej i Unii Europejskiej na s. 77 przypomina porównania EWG do RWPG z pominięciem faktu, że i jedna i druga strona nie uwalniała w pełni cen energii po szokach naftowych). Warto też zauważyć, że uwarunkowania ekonomiczne rynków ropy naftowej i gazu ziemnego są na tyle odmienne, że traktowanie ich łącznie może się sprawdzać w ogólnej analizie dystrybucji węglowodorów, ale już nie w konkretniejszej analizie uwarunkowań popytowo podażowych konkretnych państw (uwagi na s. 78 odnośnie rynku LNG są zbyt dużym skrótem, by nadrobić te braki). Po trzecie wreszcie, autorka pomija fakt możliwego przesunięcia przewagi w zakresie know-how z państwa na przedsiębiorstwo energetyczne, co może prowadzić do wytworzenia się przewag po stronie podmiotów działających na rynku kosztem regulatora. Niemniej, praca dotyczy nauk o polityce i administracji. Patrząc z tej perspektywy, rozdział można więc zaakceptować.

Na marginesie, zastanawia celowość akapitu poświęconego piractwu morskemu na s. 61. W obecnej formie ma on formę dygresji poprzedzającej uwagi odnośnie Cieśniny Malakka. W kontekście piractwa i zagrożeń ciągłości dostaw ropy naftowej równie ważna, jeśli nie ważniejsza jednak wydaje się Cieśnina Ormuz.

Rozdział trzeci otwiera mniej teoretyczną a bardziej analityczno-wyjaśniającą część dysertacji. Autorka omawia w nim rosyjskiego sektora energetycznego, jego obecny kształt i wyzwania przed nim stojące. Wśród tych ostatnich zwraca uwagę szczególnie na przestarzałą

infrastrukturę, nierozwiązane problemy strukturalne i postępujące wyeksploatowanie złóż, co razem przekłada się na ponadprzeciętne nawet dla tego sektora ryzyko inwestycyjne. Rozdział z pewnością ważny dla zarysowania kontekstu faktycznego dla właściwego tematu dysertacji, spełnia tę funkcję. Nie jest jednak wolny od uchybień. Zestawianie wartości eksportu bez jego wolumenu na s. 91 czyni odbiór omawianych przez Autorkę wahań cen trudniejszym do prześledzenia (proste dodanie wolumenu eksportu poprawiłoby komunikatywność wywodu). Na s. 93. nie jest do końca jasne co Autorka ma na myśli pisząc o wartości eksportu. Dziwnym zabiegiem jest omawianie zjawisk w odniesieniu do 2018 r przed podrozdziałem o konsekwencjach kryzysu z 2008. Twierdzenia o generowaniu zadłużenia sektora bankowego i przemysłowego na s. 100 czy o konsekwencjach zakazów importu produktów podwójnego przeznaczenia na s. 105 wymagają głębszego wyjaśnienia. Prawdopodobnie ze względu na skrót myślowy Autorka wskazuje, że zamrożenie popytu OPEC na ropę naftową spowodowało spadek cen w 2014 r (s. 105/106). Niedociągnięcia te pokrywa wartościowa analiza konsekwencji sankcji nałożonych na Federację Rosyjską po aneksji Krymu. Wrażenie jednak ponownie obniża stwierdzenie o tym, że ciężka ropa (recenzent rozumie, że to właśnie Autorka miała na myśli pisząc od dużej zawartości węgla – tzn. atomów węgla? s. 115) jest mniej ceniona niż ropa lekka na rynkach światowych. Implikacja nie jest jednoznaczna: różnica w użyteczności zależy przecież od zdolności do rafinacji, a ropa ciężka może mieć szersze spektrum zastosowań petrochemicznych (podobne wrażenie można mieć podczas lektury szóstego rozdziału na s. 233 gdy lekka zairska ropa jako dobrej jakości ma być mieszana z ciężką rosyjską – gdzie, na marginesie, problem ten ma związek nie tylko z ciężarem właściwym ale również zasiarczeniem rosyjskiego surowca o czym Autorka nie wspomina). Wreszcie odniesienia do poszczególnych strategii Federacji Rosyjskiej od s. 123 do końca rozdziału, możliwe że ze względu na nie do końca jasny wywód, nie są jednoznaczne. Podsumowując, w ocenie recenzenta rozdział wartościowy merytorycznie dużo traci ze względu na niedbałość w konstrukcji wywodu.

Kolejny rozdział zgodnie z tytułem ma być poświęcony zewnętrznym i wewnętrznym uwarunkowaniom polityki energetycznej Federacji Rosyjskiej. Problemem od samego początku jest rozbieżność między tytułem a opisem rozdziału we wstępie pracy (s. 10) gdzie Autorka zapowiada analizę tylko okoliczności zewnętrznych. W samym rozdziale Autorka wskazuje jednak na powiązanie kwestii zewnętrznych z wewnętrznymi co w miarę tłumaczy

lapsus ze wstępu. Kolejną sprzecznością jest rozbieżność między uwagami odnośnie wąskiego charakteru analizy ekonomicznej kwestii bezpieczeństwa energetycznego w rozdziale drugim i podkreślanie organizacji rynku energetycznego w duchu kapitalizmu państwowego na s. 151 i dalej. Spostrzeżenie słuszne, choć może warto niuansowania w kontekście możliwego kapitalizmu menadżerskiego, traci na wydźwięku w kontekście sprzeczności z wcześniejszymi rozważaniami. Szkoda też, że Autorka nie poświęciła więcej uwagi Państwowym Funduszom majątkowym czy powierniczym. W tym zakresie widać wyraźnie, że Autorka nie czuje się swobodnie w tematyce bardziej ekonomicznej. Ponownie jednak trzeba zauważyć, że praca znajduje się jednak w kręgu nauk o polityce i administracji, co może takie uchybienia usprawiedliwiać. Recenzent musi również oddać Autorce, że w miarę lektury rozdziału jego wartość merytoryczna wzrasta. Rozważania dotyczące struktury własnościowej czy charakterystyka rozwoju sektora energetycznego są przeprowadzone na wysokim merytorycznym poziomie.

Rozdział piąty wprowadza czytelnika w ściśle rozumiany temat rozprawy. Jest on poświęcony roli i specyfice regionu Morza Kaspijskiego w polityce międzynarodowej. Autorka omawia w nim zręby Nowej Wielkiej Gry, postrzeganie regionu przez Federację Rosyjską jako „bliską zagranicę” (choć nie wyjaśnia pochodzenia terminu), potencjał zamrożonych konfliktów w regionie. Przybliży również profil gospodarczo-energetyczny regionu. Wyraźnie widać, że Autorka lepiej czuje się w mniej teoretycznej analizie. Rozdział jest koherentny i merytorycznie poprawny. Prognozy Autorki co do rynku LNG należy znać za wartościowe.

Rozdział szósty, poświęcony dyplomacji Federacji Rosyjskiej w regionie Morza Kaspijskiego, zamyka rozprawę. Autorka omawia fluktuacje pozycji Federacji Rosyjskiej w regionie, działania przez nią podejmowane a mające na celu odbudowę wpływów, stan obecny relacji regionalnych i możliwe wyzwania dla Federacji w przyszłości. Czyni to bardzo pieczołowicie, wywód jest bogaty w szczegóły, choć czasem ociera się o język analityczny bardziej właściwy językowi raportów think-tanków, co nie koniecznie dobrze wpływa na przejrzystość w formule obszernego rozdziału. Ostatecznie dla recenzenta przeważa jednak wartość merytoryczna wywodu.

Na koniec należy jeszcze zwrócić uwagę na występujące niedociągnięcia językowe i redakcyjne. Odbiór wywodu od samego początku pracy psuje niestaranność redakcji tekstu.

Mieszanie alfabetów i miar (nazwy rosyjskie raz pisane cyrylicą raz alfabetem łacińskim, np. s. 15, w jednym akapicie opieranie się na baryłkach i tonach ropy na s. 198/199), literówki (np. s. 12: „/Federacją”, s. 13, data „20019”, itd.) są często obecne w całym tekście (np. podtytuł 1.3, *Great Power Policy* zamiast *Politics* na s. 37., Sidenco s. 95, Republika Baszkirstanu s. 97, „wewnątrz kraju państwa” s. 99, paliwa kopalniane na s. 102 i dalej, BRIKC s. 132, Mackider s. 177, płytkie podkłady Morza Kaspijskiego s. 195, itd.). Język czasami również ociera się o publicystykę (np. kiepska jakość ropy na s. 111, cywilizowany rynek energii s. 121). Tworzy to niepotrzebne wrażenie pośpiechu i niedopracowania, i bardzo niekorzystnie wpływa na odbiór całości wywodu.

Podsumowując, Autorka stara się udowodniać tezy pracy wskazujące na instrumentalne wykorzystywanie sektora energetycznego w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej. Problemem utrudniającym odbiór argumentów jest organizacja wywodu. W wyniku niedbałości językowej lub konstrukcyjnej oraz braków w argumentacji ekonomicznej w wielu fragmentach pracy twierdzenia i spostrzeżenia Autorki pozostają niewystarczająco efektywnie wyeksponowane. O ile w odniesieniu do sięgania przez Autorkę w kierunku ekonomii, niedociągnięcia nie powinny stanowić podstawy oceny w kontekście pracy pisanej w ramach nauk o polityce i administracji, o tyle wskazane niejasności innych części wywodu mogą rzutować na jego merytoryczny odbiór. W konsekwencji większość krytycznych uwag merytorycznych może wynikać z niedociągnięć systematyki wywodu i braków konstrukcyjnych narracji, co może utrudniać czytelnikowi odbiór przekazywanych treści. Choć merytorycznie pracę można ocenić pozytywnie, w kontekście całości procedury doktorskiej wskazane (recenzent ma nadzieję tylko) niedociągnięcia nadają jednak z pewnością kluczowej roli jej publicznej obronie.

Rozprawa doktorska pani magister Pani Magister Eweliny Morawskiej *Polityka energetyczna Federacji Rosyjskiej w regionie Morza Kaspijskiego* spełnia ustawowe wymogi stawiane rozprawom doktorskim w ustawie o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach naukowych i tytule w zakresie sztuki. Wnoszę o dopuszczenie pani magister Eweliny Morawskiej do publicznej obrony.

Krzysztof Kozłowski